

Kortsiktighetens pris

The long term costs of short-termism

Kristoffer Chelsom Vogt

Førsteamanuensis, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

kristoffer.vogt@uib.no

Nordiske velferdsstater har lange tradisjoner for å legitimere politikk med henvisning til samfunnsforskning. Utallige karrierer – sågar hele forskningstradisjoner – er skapt gjennom denne symbiosen. Tett samspill mellom forskere og stat medfører imidlertid en del utfordringer. På 2020-tallet er det behov for mer kritisk distanse til det de styrende til enhver tid definerer som samfunnsutfordringer. Det er innen forskning som på andre samfunnsområder; sterk sentralisert styring medfører ofte kortsiktighet og blindhet for uventede bivirkninger. Dermed hemmes kvalitet og evne til nyskaping på lang sikt.

Tenkning om oppvekst og utdanning utgjør et treffende eksempel på det problematiske ved tett samspill mellom styring og forskning. Som Weber påpekte for hundre år siden, har det over lang tid skjedd en gradvis innsnevring i hvilke av unge menneskers evner som har blitt kultivert og verdsatt. Denne innsnevringen har blitt intensivert de senere tiår. Smalere og lengre utdanning har blitt skrevet ut som medisin mot stadig flere samfunnsproblemer. På utallige politikkområder blir «mer kompetanse» – i den smale betydning av det som læres og vurderes innenfor rammen av skolebasert utdanning – foreskrevet som løsning.

Fra sin plass på fremsiden av denne medaljen har mange forskere hatt vondt for å se dens bakside. En teoritung og ensidig skolehverdag har lenge vært problematisk for mange barn og unge, men samfunnsforskernes klassiske erkjennelser av dette faktum har, paradoksalt nok, blitt *mindre* fremtredende over de siste tiår. Skolens bivirkninger har imidlertid bare blitt mer presserende etter hvert som stadig lengre og likere skolegang forventes av flere, og alternative kvalifikasjonsruter er blitt stengt, motarbeidet eller frarådet i fremskrittets og uunngåelighetens navn.

Statens øyne har de siste tiårene sett stadig mørkere på de unge som ikke følger strømlinjeformede løp gjennom utdanning og arbeid. Når den norske staten på 2000-tallet har definert en stor andel av hvert ungdomskull som «fracfall», har både forskere og befolkning fulgt lydighet etter. De siste årene har sågar flere ungdommer selv begynt å se seg selv ut fra denne tilfeldig konstruerte byråkratiske kategori: som «dropouts». Som når det gjelder prestasjonspress og økende behov for diagnoser, ser de styrende påfallende ofte med undring og bekymring på problemer som de selv har bidratt til å skape.

I tråd med 2000-tallets fremvekst av «sosiale investeringsperspektiv» på velferd har barn og unge i økende grad blitt betraktet som investeringsobjekter – som midler til realisering av økonomiske mål. Utdanning har fått status som den sikreste av statens «investeringer» i befolkningen. En uintendert bivirkning av denne tenkningen er redusert bevissthet om hvilke samfunnsproblemer skole- og utdanningssystem faktisk kan løse. Barnehage og skole er blitt overbelastet med ambisjoner. I tillegg avler økende fokus på den fremtidige avkastning på investeringer i barn og unge nye former for utålmodighet, mindre tillit til barn og unges naturlige nysgjerrighet og utvikling og mindre fokus på barn og unges velferd her og nå.

I sin bok *The Death and Life of Great American Cities* (1963) påpekte Jane Jacobs at datidens byplanleggere ofte anla et historieløst ovenfraperspektiv – med vakre flyfoto, snarere enn et dynamisk gateliv, som ideal. Ut fra et slikt planleggerperspektiv kan det nok på tilsvarende vis se ut som om verden ville blitt et bedre sted om alle hadde prestert bedre på skolen og gjennomført mer utdanning raskt og planmessig. Men ved nærmere og mer prosessuelt ettersyn er disse positive effektene verken lineære eller universelle. Målbare positive gjennomsnittseffekter på kort sikt ledsages ofte av vanskelig målbare bivirkninger på lang sikt. Samfunnsforskere trekkes av staten mot å studere kortsiktige effekter på presumtivt isolerbare mål. Men bivirkningene av ordninger og teknologi vi i dag prøver ut på barn og unge, vil først vise seg på lang sikt.

Måten ord som «kunnskapsbasert» og «læringstrykk» nå brukes, illustrerer et stadig høyere nivå av sneversyn på vegne av en viss, meget begrenset, type kunnskap. I Descartes' ånd er det overveiende intellektet som utdannes i skolen, med unntak av *ett* fag, der det er kroppen som skal øves. I vår behandling av barn og unge har det som kan vites, og da aller helst måles, fått stadig større forrang over det som kan sanses, føles, fornemmes, oppleves og gjøres sammen. Det samlede resultatet av å følge vitenskapelig belagte og velmente planer ser ut til å være en uintendert nedprioritering av det uforutsigbare, det spontane, det skapende, det kunstneriske, det håndverksmessige, det kroppslige og det lekne. Det å innlemme barn i felles arbeidsoppgaver, naturopplevelser, improvisasjon, omsorg, bevegelse, musikk, dans og kunst har stått sentralt i alle kjente kulturer. I jakten på den typen «evidens» som de siste tiår har blitt stadig gjevere i statens øyne, glemmes og nedprioriteres ofte disse tilnærminger til læring og innovasjon som er testet mer langsiktig, gjennom hele vår arts utvikling.

I stedet for å snakke om at unge «faller utenfor», vil det være mer presist å si at de unge mennesker det her er snakk om, «skyves ut» av institusjoner som er designet for å utvikle og fremelske bare en brøkdel av det menneskelige mangfold av evner og muligheter. Med gode hensikter bidrar også samfunnsforskere til å knekke de som ikke presterer godt i skolen, ved å formidle selvoppfyllende myter og profetier om at de er og vil forbli ubrukelige om de ikke holder ut stadig lenger på skolebenken.

Innsnevringen av kunnskapsbegrepet handler også om *hvem* sin kunnskap som blir vektlagt eller oversett når avgjørelser fattes. De siste tiår har staten etterstrebet økt kontroll på «utbyttet» av sine investeringer i velferd. Testbasert ansvarliggjøring i utdanningspolitikken og pakkeforløp i psykiatrien er to talende eksempler på dette. Begge er solgt inn ved hjelp av kriseretorikk under et ferniss av vitenskapelig legitimitet. Debatten har i stor grad dreiet seg om stat versus marked. Det er nå behov for økt søkelys på at sentralisert kontroll i seg selv har sin pris, ikke ulikt det å trekke opp gulrøtter for å se hvordan de vokser. Det faglige skjønnet til de som står i velferdsstatens frontlinje (barnehagelærere, lærere, psykologer, leger, helsefagarbeidere, saksbehandlere, helsesykepleiere osv.), fortjener et sterkere forsvar på 2020-tallet enn det har fått hittil. Disse gruppene har de siste tiår vært første-

håndsvitner til det som for dem ofte fremstår som ineffektive fremstøt mot rasjonalisering og standardisering. Deres frustrasjon – og bekymring for hva som venter på 2020-tallet – reflekteres ukentlig i avisinnlegg, men ennå bare i begrenset grad i samfunnsforskningen.

På stadig flere samfunnsarenaer er det som Aristoteles kalte «praktisk visdom» – evnen til å vurdere hva som er rett å gjøre i konkrete situasjoner – truet av kunnskap produsert av aktører som er frakoblet den aktuelle kjernevirksomheten. Den økende oppmerksomheten på «det som virker», illustrerer vår tids tro på at gunstige utfall kan planlegges i detalj ut fra dekontekstualisert kunnskap, av aktører som står over og utenfor de aktuelle praksiser – med flyfotoperspektiv. I tillegg selges algoritmebaserte avgjørelser nå inn som både mer effektive og mer rettferdige enn avgjørelser basert på faglig skjønn. Nye teknologiske løsninger gjør at de styringsfokuserede øyne ser stadig mer og bedre. Men med dette skarp- og vidsyn følger også overmotets blindhet. Derfor øker samtidig behovet for å forstå og formidle det de styrendes øyne overser: de langsiktige utviklingsmessige, relasjonelle og organisatoriske konsekvenser av kortsiktige effektiviseringsfremstøt.

På 2020-tallet bør vi rette oppmerksomhet mot de styrendes voksende blindflekker og tilstrebe å vise vei *ut* av kortsiktig symptomlindringsmodus. De utallige dimensjoner ved menneskelig liv som ikke kan vites gjennom dekontekstualisert kunnskap, og vanskelig kan måles, må utforskes mer og vernes bedre. En fare knyttet til samsyn mellom stat og forskning er at de sider ved menneskelig liv som ikke er relevant for det styringsfokuserede blikket, blir usynlig og undervurdert i både politikk og forskning.

De siste tiårene har ønsket om bedre kontroll med utbyttet av investeringer i forskning gitt opphav til flere og mere spissede forskningsprogrammer. For samfunnsforskningens del kan denne utviklingen ha den særlige bivirkning at forskning som bekrefter eksisterende forståelsesrammer og politikk, favoriseres. Som utallige historiske eksempler viser; mer sentralisert planlegging gir sjelden opphav til mer nytenkning. I tillegg kan det at forskere i dag, og da særlig *unge* forskere, arbeider under stadig mer usikre ansettelsesforhold og høyere produktivitetskrav, tenkes å stimulere til strategisk kortsiktighet. Et skrekksenario for 2020-tallet er at akademias prekarisering marginaliserer kritiske røster, mens de forskere som tilbyr skråsikre svar – og dermed har dårligst innsikt i sine egne begrensninger – får mest forskningsmidler og størst innflytelse.

Samfunnsforskernes rolle i velferdsstatens utvikling er heldigvis langt fra forbi. Men vi trenger på 2020-tallet mer åpenhet og refleksjon om bivirkninger av sentralisert kontroll. Når det gjelder forskningsområdet som her er brukt som eksempel, oppvekst og utdanning, er det nødvendig med mer ydmykhet overfor rekkevidden av vitenskapelig kunnskap og mer åpenhet overfor alt det vi fremdeles ikke forstår om barn og unges utvikling. Vi trenger flere samfunnsforskere som stiller det Nietzsches kalte utidsmessige (*unzeitgemässe*) spørsmål – til troen på at bedre skoleprestasjoner og mer formell kompetanse i seg selv kan løse utallige samfunnsproblemer, til de siste tiårs innsnevring av hva som regnes som kunnskap, og til den økende resignasjon overfor den utvikling som fremstilles som uunngåelig.